

Редукціонізм когнітивних установок та універсалістський ідеал постнекласичної науки

Анотація. Розглянуті методологічні і світоглядні кореляції антропних та універсалістських установок наукового мислення в постнекласичну епоху.

Ключові слова: наука, раціональність, когнітивне мислення, антропний принцип, об'єктивізм, редукціонізм, універсалізм.

Pronyakin V. I., doctor of philosophical sciences, full professor of the Department of philosophy Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (Dnepropetrovsk, Ukraine), E-mail: vladimir-pronyakin@rambler.ru

Reductionism cognitive attitudes and universal concept of the ideal of post-non-classic science

Abstract. Dealt with methodological and conceptual correlation between anthropic and universalistic installations of scientific thinking in the post-non-classic epoch. It is shown that the post-non-classic age of science responds to reductionism's cognitive motivation (if not always obvious) in order to cleanse the whole knowledge of anthropic inclusions. Now it is not possible to decide whether such a situation in the future, or on the contrary, motivation using unitary in irrelevant motivation of local area plan. One thing is clear: the veracity of knowledge, whatever means it is achieved, will always be for the science of long-lasting value.

Key words: science, rationality, cognitive thinking, the anthropic principle, objectivism, reductionism, universalism.

УДК 1 (091)

Шталович О. М.

кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії

Дніпропетровського національного університету
імені Олеса Гончара

(Дніпропетровськ, Україна),
E-mail: visnukDNU@i.ua

ЕКСПЛІКАЦІЯ ПЛАТОНІВСЬКОГО РОЗУМІННЯ СІМ'Ї

Анотація. У статті есплікується платонічна концепція сім'ї в сакральньо-символічному вимірі. Ключовим для розуміння сім'ї в платонізмі є поняття ієрофанії. На матеріалах платонівських діалогів «Федр», «Бенкет», «Держава», «Закони» відзначено, що платонізм накладає сотеріологічний відбиток на сприйняття сім'ї та шлюбу. Спасіння в платонізмі можливе через особисту або колективну вкоріненість у Благо, сакральньо-символічний шлюб душі чи спільноти душ з Благом. Обидва виявлених аспекти чітко проглядаються і в творчості християнських платоніків.

Ключові слова: платонізм, сім'я, шлюб, символізм, містика, любов.

Платонівське розуміння сім'ї є неоднозначним і, на перший погляд, не піддається цілісній інтерпретації. Остання обставина пов'язана з тим, що у Платона поряд з оспівуванням ідеалу безшлюбності в «Бенкеті», зустрічається постулювання ідеальних форм шлюбу в «Державі» і прискіплива регламентація сімейно-шлюбної сфери в «Законах», з якими вельми проблематично з'єднати еротоманію, представлену в «Федрі».

Прояснення соціальних чи метафізичних підстав платонічної концепції сім'ї не вирішує зазначених труднощів. В якості прикладів з дослідницької літератури наведемо позиції В. Асмуса і В. Віндельбанда. Так, перший підкреслює, що постулат спільності дружин і дітей в утопії Платона відіграє надзвичайно важливу роль для досягнення вищої форми єдності в державі, так як спільність надбання, відсутність особистої власності унеможливує виникнення майнових позовів і взаємних звинувачень [1, с. 147-148]. В. Віндельбанд звертає увагу на те, що у Платона все приватне визначається доцільним зв'язком цілого, тому навіть у ви-

щих класах окрема особистість сама по собі ніколи не є метою: все життя повинне визначатися ідеєю. Відповідно жителі ідеальної держави всі разом повинні становити одну сім'ю і володіти одним майном [2, с. 149]. Таким чином, усупільнення дружин і дітей, характерне для ідеальної держави, зазвичай не ув'язується з ідеалом безшлюбності «Бенкету» і еротоманією «Федра».

Частково вирішити вказане затруднення могла б історична концепція еволюції-інволюції поглядів Платона на сімейно-шлюбну сферу, яку можна побудувати, відштовхуючись від періодизації Вол. Соловйова. У роботі «Життєва драма Платона» дослідник виділяє різні етапи відношення Платона до еросу протягом його творчого шляху і приходять до висновку, що погляди Платона мали поступову трагічну трансформацію від ідеалів Сократа до протилежних ідеалів. В результаті, на зміну возвеличеному розумінню еросу («Федр», «Бенкет»), як священного мостобудівника між земним і небесним світами, приходять розуміння еросу в низинному значенні, що відповідає «дикому способу життя за звичаєм звірячим» («Держава»). Онтологічна задача по переродженню нижчого світу підміняється задачами виправлення суспільства політичними статутами («Закони») [11, с. 622-624].

Незважаючи на значний потенціал даного підходу, автор статті вважає більш правильним відправитися, слідом за О. Лосєвим, на пошуки «цілісного Платона» [6, с. 773] і завдяки цьому експлікувати платонічну концепцію сім'ї таким чином, щоб зазначені вище суперечності знайшли своє органічне примирення. Даний шлях доцільніше виконати в просторі символічного виміру, прикладом розробки якого служать роботи О. Лосєва. Зокрема, дослідник робить висновок, що філософія Платона являється реалістичним символізмом, який «... проповедує полное отождествление знания и бытия, субъекта и объекта, их любовное взаимодействие и брак» [6, с. 631]. Крім того, О. Лосєв звертає увагу, що общинно-родові ідеали стосуються не тільки утопічних ідеалів Платона, але й відіграють велику роль і в інших розділах його філософії. Адже не випадково, що ідею, яка буде весь космос, Платон назвав «батьком і деміургом», а матерію, яка сприймає цю творчу ідею, назвав «годувальницею» і «восприемницею ідеї». Кожна річ в такому випадку є породження деміургічного батька і сприймає ідею матері. Отже, космос у Платона є живою істотою, що живе на основі сімейно-родових відносин [7, с. 30-31].

Уточнимо основні поняття, вихідні дані та інструменти нашого аналізу, проведеного в руслі символічного виміру. Сім'ю як шлюб і батьківство розглянемо в персональному та соціальному аспектах на матеріалах діалогів «Федр», «Бенкет», «Держава» і «Закони». У платонівському символізмі нас, насамперед, буде цікавити принцип тотожності ідеального і матеріального начал. Як пише О. Лосєв: «Платонизм ... есть символизм, и потому для него не существует ни сущности без явления, ни явления без сущности. ... Оба они отличны одно от другого. Но оба же они и тождественны одно с другим, субстанциально тождественны, так что существует одно и единое, нераздельное реалистически-символическое бытие» [6, с. 633].

В якості ключових для розуміння сім'ї в символічному вимірі виділимо поняття *сотеріології* і *герофанії*, на яких зупинимося докладніше.

Будемо виходити з розуміння сотеріології як вчення про спасіння, а спасіння як здобуття безсмертя. Безсмертне – те, що не підвладне часу, що не гине, що немінливе. У цьому відношенні безсмертні у Платона його божественні ідеї (на чолі з ідеєю Блага), які завжди тотожні собі. Ідеї сприймаються у Платона в якості «чоловічого» начала, так як вони символізують оформлюють, запліднюють, осмислюють. А матерія виступає як «жіноче» начало, так як вона завжди сприймає, зачинає, дає матеріал. Зазначена онтологічна опозиція передається в «Бенкеті» через два сміху дуальних міфологічних образа – Пороса і Пенії. Порос у символічному

плані – це якість метафізичне багатство, істинне буття, блага, безсмертне, прекрасне, розумне начало. Пенія ж навпаки, уособлює собою метафізичну бідність, якість не-суте, зле, смертне, потворне, чуттєве начало. Від їх з'єднання виникає Ерос як якість тяжіння метафізичної бідності до метафізичного багатства, тобто Блага. Саме Благо найбільш гідний предмет любові. На думку Платона, для його досягнення недостатньо поваги до нього або дружби з ним, в нього необхідно пристрасно, еротично закохатися. При цьому ерос не є прагнення лише до приватного блага (задоволення, тілесної краси), ерос є жадання до блага як такого (Бенкет, 205а-206а). Адже люди жадають володіти більш значним за аксіологічним статусом благом, причому володіти ним вічно, отже, ерос стає прагненням до безсмертя (Бенкет, 206а-207а). Таким чином, сотеріологічна мета еросу – спасіння смертної природи шляхом її залучення до ідеального і божественного.

Звернемо увагу, що сотеріологічний відтінок у сприйнятті сім'ї характерний для платонізму як такого. Так, наприклад, ідеалом для християнського платоніка Григорія Ніського є «духовний шлюб» [4, с. 358], «пречисте подружжя», в якому душа «...уготовляється в невесты для бесплотного, духовного и невещественного сочетания с Богом» [5, с. 12]. Концепція духовного шлюбу, що веде до спасіння, виявляється важливою в християнському платонізмі не тільки на персональному, але і на соціальному рівні. Зокрема, святитель описує стосунки єпископа і пастви наступними словами: «Блаженною любовью к нему была уязвлена церковь его, возлюбившая жениха своею любовью чистою и благою» [3, с. 384].

Розглянемо друге ключове поняття – ієрофанія, під якою будемо розуміти сакральне (священне), яке з'являється нам [14, с. 17]. В якості основних ознак сакрального приймемо такі: сакральне як недоторканне (Е. Дюркгейм); сакральне як інше, що повергає у трепет і захоплення (Р. Отто); сакральне як те, що виявляє себе в профанній сфері за допомогою ієрофанії (М. Еліаде) [8, с. 482]. Поняття ієрофанії в символічному вимірі розкриємо через взаємопов'язані ідеї породження, еросу і краси.

Безсмертні ейдоси як сакральне начало в платонівському символізмі проявляють себе через породження. За словом мислителя, зачаття і народження суть прояви безсмертного початку в смертній істоті (Бенкет, 206с), тому кожна жива істота за своєю природою піклується про своє потомство, а дбайливий ерос супроводжує цьому «безсмертя заради» (Бенкет, 208b). Людина в цьому повинна слідувати своїй «вічнотворячій природі» і залишати після себе дітей (Закони, 773e-774a). Завдяки цьому і рід людський стає причетним до безсмертя, залишаючись вічно тотожним (Закони, 720e-721d). А також і держава може бути дуже близько до безсмертя (Закони, 739 с-е). Звернемо увагу, що ерос в даному випадку представлений не тільки у висхідному (прагнучому), але і низхідному (породжуючому) значенні. Зокрема, в «Бенкеті» Платон знаходить недостатнім визначення еросу як прагнення до краси. Він уточнює, що ерос – є прагнення народити в прекрасному (Бенкет, 206e). Прекрасне, що виникає з присутності вічної ідеї в тимчасовому потоці речей – це єдине, на думку Платона, що найкраще відображає ідеальний світ в світі земному, на відміну від іншого ідеального (наприклад, чесноти, справедливості, розуму). У тутешніх подобах, стверджує Платон, важко розпізнати справедливість або помірність, та й сам розум не піддається зору, а інакше б збудив любов. А ось красу можна розглядати за допомогою зору, і тільки одній красі випало на долю бути найбільш зримою і еротично привабливою (Федр, 250b-e). А так як біологічно прекрасне було для давніх греків одночасно і релігійно прекрасним, то воно викликало захоплення і священний трепет. Цю красу Платон готовий боготворити, «шанувати красеня як богоравного» (Федр, 255a), робити з нього кумира і прикрашати його, немов для священнодійств (Федр, 252d-e).

Особливо звернемо увагу на таку властивість краси як сакральну недоторканність. Так, в «Федрі», незважаючи на напруження тілесної еротоманії,

Платон говорить про сотеріологічну важливість тілесної стриманості: «Если победят лучшие духовные задатки человека, его склонность к порядку в жизни и к философии, то влюбленный и его любимец блаженно проводят здешнюю жизнь в единомыслии, владея собой и не нарушая скромности, поработив то, из-за чего возникает испорченность души, и дав свободу тому, что ведет к добродетели» (Федр, 256a-c). В ідеальній державі Платон також обмежує чуттєвість. Закоханий, на думку мислителя, повинен бути другом своєму улюбленцю, повинен ставитися до нього як до сина заради прекрасного, щоб ніколи не могло виникнути навіть припущення, що між ними є щось більше. В іншому випадку він накличе на себе докір у грубості і в нерозумінні прекрасного (Держава, 402c-403c). У творчості послідовників Платона вказана властивість проявляється ще рельєфніше. Так, на думку Плотіна, задача людини – любити образ, як відображення прототипу. На цьому шляху непогрішимо лише споглядати красу, і лише тільки ті, хто залишаються цнотливими не здійснюють помилки в засвоєнні цієї чуттєвої краси [10, III. 5. 1. 36-38]. З точки зору Вол. Соловйова, любителі жіночого тіла самого по собі, яке в своєму складі є лише частина жіночої істоти, являються фетишистами і некрофілами [12, с. 524].

Розглянуті сотеріологічні і сакральні аспекти проявляються як на персональному, так і на соціальному рівні розуміння сім'ї в платонізмі. Персональний рівень найбільш виразно представлено в діалозі «Бенкет». На думку Платона, вічністю, безсмертям не можна оволодіти відразу і люди опановують його поступово. Тіло знаходить безсмертя через дітонародження (Бенкет, 206e). Тілесне, залишаючи щоразу нове замість старого, зберігає свій рід і числиться колишнім, хоча весь час і змінюється (Бенкет, 207d). Але цей шлях використання еросу для родового безсмертя недосконалий. Як пояснює Вол. Соловйов: «Нижшая душа хочет бесконечных порождений в чувственной безмерности – отрицательная, дурная бесконечность, единственно доступная для материи-победительницы: постоянное повторение одних и тех же исчезающих явлений, увековеченная жажда и голод без насыщения, живая пустота без наполнения... служебное орудие для бессмысленной безмерности материальных вожделений» [11, с. 612].

Жага безсмертя примушує шукати більш вищі шляхи. Від різних менш досконалих тілесних породжень (тілесні діти) Платон переходить до більш досконалих душевних породжень (прекрасні закони, промови), а далі й до споглядання, від якого народжується істинна чеснота, а разом з нею і безсмертя (Бенкет, 212a). Таким чином, тут репрезентована концепція «духовного» шлюбу, в якому любов перенаправляється з горизонталі буденно-міфологічного сприйняття (коли кожен шукає благо у набутті своєї тілесної половини) в вертикаль сакрально-символічного сприйняття (коли Благо є безтілесною половиною душі людини). Сходінки цього сходження: «тілесний шлюб», який породжує дітей; «душевний шлюб», який породжує прекрасні промови, твори мистецтва, закони; і нарешті, «духовний шлюб», який породжує чесноти.

Соціальний рівень розуміння сім'ї репрезентувано в «Державі». Є. Трубецький вдало характеризує утопію Платона як язичницький монастир ідеальних громадян. Ця виховна установа повинна вести до вічної мети спасіння, яка визначає собою увесь його устрій і всі напрямки його діяльності [13, с. 54]. Спасіння соціуму у вченні Платона можливе за допомогою еротичного прагнення до блага, яке проявляє себе двояко: через старанне служіння загальному благу держави, так як ми дбаємо про те, що більше любимо (Держава, 412c-e); і через жадання до вищої краси блага, яке просвічує в досконалих громадянах ідеальної держави. Щодо останнього Платон підкреслює, що клас вартових повинні утворювати люди, у яких є спільні риси: прекрасні моральні якості, які узгоджуються із зовнішністю. Це, на думку Платона, буде найпрекрасніше видовище для того, хто здатний бачити, так як вища краса надзвичайно приваблива. Таких-то людей, вважає мисли-

тель, і любив би всього більше той, хто відданий мусичному мистецтву, так як все, що відноситься до мусичного мистецтва, має завершуватися еротичної любов'ю до прекрасного. Таким чином, ерос з'єднує громадян ідеального поліса воєдино через жадання до вищої краси і загального блага.

Підіб'ємо підсумок. Звернення до символічного виміру дозволяє нам з'єднати в рамках єдиної концепції суперечливу сферу сімейно-шлюбних відносин в платонізмі. Ключовими для символічного аналізу є поняття сотеріології і ієрофанії.

По-перше, платонізм накладає сотеріологічний відбиток на сприйняття сім'ї як в персональному, так і соціальному аспектах. Спасіння, з точки зору Платона, можливе через особисту («Бенкет») або колективну («Держава») еротичну вкоріненість у Благо, символічний шлюб душі чи спільноти душ з Благом. Обидва виявлені аспекта чітко проглядаються і в творчості християнських платоніків.

По-друге, сім'я у Платона не стільки соціальна, скільки космічна категорія. Вічні ідеї являють себе, втілюючись в матеріальному початку і породжуючи красу. Цьому космічному процесу має наслідувати і чоловік, і людський рід, і держава.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Асмус, В. Ф. Платон / В. Асмус. – М.: Мысль, 1975. – 220 с. – (Мыслители прошлого).
2. Виндельбанд, В. Платон / Вильгельм Виндельбанд. – К.: Зовнішторгвидав України, 1993. – 176 с.
3. Григорий Нисский. Надгробное слово Мелетию Великому, епископу Антиохийскому // Творения святого Григория Нисского. Ч. 8. – М.: Типография В. Готье, 1871. – С. 376-389.
4. Григорий Нисский. О девстве. Письмо, содержащее увещание к добродетельной жизни // Творения святого Григория Нисского. Ч. 7. – М.: Типография В. Готье, 1865. – С. 284-394.
5. Григорий Нисский. Точное изъяснение Песни Песней Соломона // Творения святого Григория Нисского. Ч. 3. – М.: Типография В. Готье, 1862. – С. 1-408.
6. Лосев, А. Ф. Очерки античного символизма и мифологии / А. Ф. Лосев; [сост. А. А. Тахо-Годи; общ. ред. А. А. Тахо-Годи и И. И. Маханькова]. – М.: Мысль, 1993. – 959 с.
7. Лосев, А. Ф. Платоновский объективный идеализм и его трагическая судьба / А. Ф. Лосев // Платон и его эпоха. К 2400-летию со дня рождения / [Отв. ред. Ф. Х. Кессиди]. – М.: Наука, 1979. – С. 9-57.
8. Новая философская энциклопедия. В 4 т. Т. 3 / Рук. проекта В. С. Степин, Г. Ю. Семигин. – М.: Мысль, 2010. – 692 с.
9. Платон. Сочинения. В 4 т.: Перев. с древнегреч. / Под общ. ред. А. Ф. Лосева и В. Ф. Асмуса. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та; Изд-во Олега Абышко, 2006-2007.
Т. 1. – 2006. – 632 с.
Т. 2. – 2007. – 626 с.
Т. 3. Ч. 1. – 2007. – 752 с.
Т. 3. Ч. 2. – 2007. – 731 с.
10. Плотин. Третья энеада : Научное издание; пер. с древнегреч. Т. Г. Сидаша ; вступ. стат. Т. Г. Сидаша, Д. Ю. Сухова. – СПб.: Изд-во Олега Абышко, 2004. – 480 с.
11. Соловьев, В. С. Жизненная драма Платона / Владимир Сергеевич Соловьев // Сочинения. В 2 т. Т. 2; [Общ. ред. и сост. А. В. Гулыги, А. Ф. Лосева]. – М.: Мысль, 1988. – С. 582-625.
12. Соловьев, В. С. Смысл любви / Владимир Сергеевич Соловьев // Сочинения. В 2 т. Т. 2; [Общ. ред. и сост. А. В. Гулыги, А. Ф. Лосева]. – М.: Мысль, 1988. – С. 492-546.
13. Трубецкой, Е. Н. Социальная утопия Платона / Кн. Е. Трубецкой. – М.: Типо-литогр. Т-ва И. Н. Кушнерев и Ко, 1908. – 117 с.
14. Элиаде, М. Священное и мирское / Мирча Элиаде; Пер. с фр., предисл. и комм. Н. К. Гарбовского. – М.: МГУ, 1994. – 144 с.

REFERENCES:

1. Asmus, V. F. Platon. – M.: Mysl', 1975. – 220 s.
2. Vindel'band, V. Platon. – K.: Zovnishtorgvidav Ukraini, 1993. – 176 s.
3. Grigoriy Nisskiy. Nadgrobnoe slovo Meletiyu Velikomu, episkopu Antiokhiyskomu // Tvoreniya svyatogo Grigoriya Nisskogo. Ch. 8. – M.: Tipografiya V. Got'e, 1871. – S. 376-389.
4. Grigoriy Nisskiy. O devstve. Pis'mo, sodержashchee uveshchanie k dobrodetel'noy zhizni // Tvoreniya svyatogo Grigoriya Nisskogo. Ch. 7. – M.: Tipografiya V. Got'e, 1865. – S. 284-394.
5. Grigoriy Nisskiy. Tochnoe iz'yasnenie Pesni Pesney Solomona // Tvoreniya svyatogo

Grigoriya Nisskogo. Ch. 3. – М.: Tipografiya V. Got'e, 1862. – S. 1-408.

6. Losev, A. F. Ocherki antichnogo simvolizma i mifologii. – М.: Mysl', 1993. – 959 s.

7. Losev, A. F. Platonovskiy ob'ektivnyy idealizm i ego tragicheskaya sud'ba // Platon i ego epokha. K 2400-letiyu so dnya rozhdeniya. – М.: Nauka, 1979. – S. 9-57.

8. Novaya filosofskaya entsiklopediya. V 4 t. T. 3 / Ruk. proekta V. S. Stepin, G. Yu. Semigin. – М.: Mysl', 2010. – 692 s.

9. Platon. Sochineniya. V 4 t.: Perev. s drevnegrech. / Pod obshch. red. A. F. Loseva i V. F. Asmusa. – SPb.: Izd-vo S. -Peterb. un-ta ; Izd-vo Olega Abyshko, 2006-2007.

T. 1. – 2006. – 632 s.

T. 2. – 2007. – 626 s.

T. 3. Ch. 1. – 2007. – 752 s.

T. 3. Ch. 2. – 2007. – 731 s.

10. Plotin. Tret'ya enneada : Nauchnoe izdanie. – SPb.: Izd-vo Olega Abyshko, 2004. – 480 s. – (Seriya «Plotiniana»).

11. Solov'ev, V. S. Zhiznennaya drama Platona // Sochineniya. V 2 t. T. 2. – М.: Mysl', 1988. – S. 582-625.

12. Solov'ev, V. S. Smysl lyubvi // Sochineniya. V 2 t. T. 2. – М.: Mysl', 1988. – S. 492-546.

13. Trubetskoy, E. N. Sotsial'naya utopiya Platona. – М.: Tipo-litogr. T-va I. N. Kushnerev i Ko, 1908. – 117 s.

14. Eliade, M. Svyashchennoe i mirskoe. – М.: MGU, 1994. – 144 s.

Шаталович А. М., кандидат философских наук, докторант кафедры философии Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара (Днепропетровск, Украина), E-mail: visnukDNU@i.ua

Експликації платонівського розуміння родини

Анотація. В статті експликується платонівська концепція родини в сакрально-символічному вимірі. Ключовим для розуміння родини в платонізмі є поняття ієрофанії. На матеріалах платонівських діалогів «Федр», «Пир», «Государство», «Закони» отмечено, що платонізм накладає сотеріологічних отпечаток на сприйняття родини і шлюбу. Спасіння в платонізмі можливо через особисту або колективну укорененість в Благо, сакрально-символічний шлюб душі або спільноти душ Богом. Обидва виявлені аспекти чітко прослідковуються і в творчості християнських платоністів.

Ключові слова: платонізм, родина, шлюб, символізм, мистика, любов.

Shatalovych O., PhD in philosophical sciences, associate professor of the Department of philosophical sciences Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (Dnepropetrovsk, Ukraine), E-mail: visnukDNU@i.ua

Explication of Platonic understanding of the family

Abstract. The article explicates platonic concept of family in the sacral and symbolic dimension. The notion of hierophany is the key to understanding the family in Platonism. Having analyzed Plato's dialogues 'Phaedrus', 'Symposium', 'Republic', 'Laws', it was concluded than Platonism makes soteriological impact on the perception of marriage. Salvation in platonism can be realized when a personal or collective is established in the Good and there is a sacral and symbolic marriage that unites the soul and Good or a community of souls and Good. These both identified aspects are clearly visible in the works of Christian Platonists.

Key words: Platonism, family, marriage, symbolism, mysticism, love.